

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Michal Šebela

Brněnský dialekt „hantec“ optikou genderové lingvistiky

Posudek oponentky diplomové práce

Předložená diplomní práce se, jak ukazuje i její název, věnuje tzv. hantecu z hlediska genderového, tj. hodlá ukázat, do jaké míry se v tomto specifickém slangu, který je (náhodou) doložen ve dvou časově oddělených fázích, projevuje vztah jeho nositelů, jimž byli a jsou, jak ukazuje i sekundární literatura o něm, muži, k mužům a ženám jako objektu promluv. Autor si v úvodu stanoví, že rozbořem prověří 2 hypotézy: za první, že hantec genderové stereotypy o ženách reprodukuje a k zobrazování používá nástroje jazykového sexismu, a za druhé, že v míře genderové nekorektnosti bude mezi starší verzí a současnou podobou tohoto specifického slangu rozdíl a novější verze bude vůči ženám víc nekorektní.

Východiskem pro řešení je vymezení pojmů, s nimiž se v rámci genderu a genderové lingvistiky pracuje. Autorka posudku přiznává, že není zastánkyní tohoto pohledu na jazyk – přesněji na jeho realizační úroveň v textech, tedy na mluvu – nicméně autor diplomní práce je o něm přesvědčen a svá východiska, formulovaná na základě jednak vybrané sekundární literatury, jednak i s využitím podnětů z přednášek absolvovaných v rámci studia, vyjadřuje uváženě a s ohledem jak na příjemce, tak na cíl vlastní práce. V této souvislosti upřesňuje i obsah některých termínů (např. diskurz), které mohou mít v dané disciplíně odlišný obsah než např. v lingvistické teorii. Soustředí se především na vysvětlení přetrvávajících genderových stereotypů odpovídajících starému principu patriarchální společnosti a jejímu „ideálu ženy“. Další část výkladu je pak věnována vztahu mezi genderem a jazykem (lingvista by zde očekával spíše vztah mezi genderem a užíváním jazyka), které „tvoří realitu“ tím, že vytváří rámeček pro konkrétní vnímání světa a jeho hierarchizaci ve smyslu dominance maskulinní. V autorově textu se poněkud prolíná vlastní jazyková forma s obsahem komunikace, zřejmě je to však odrazem pohledů sekundární literatury. Prameny, o něž se Šebela opírá, jsou uváděny zodpovědně, a pokud mohu posoudit, jde o prameny v oboru skutečně relevantní. Není vinou (ale ani zásluhou) autora, že jde většinou o prameny zahraniční, v českém prostředí se podobná tematika objevuje jen sporadicky (studie Valdové, Čmejkové) a je v ní patrna návaznost na práce zahraniční. Autor dává přednost vlastnímu

výkladu, citátů je minimum, což pokládám za klad práce: předpokládá to totiž nejen výběr, ale i promyšlení souvislostí. A vhodné formulace, v nichž je jen minimum jazykových, přesněji pravopisných nedostatků. Také myšlenky se opakují (poněkud nemotivovaně) jen na několika místech v druhé části práce (s. 42, 43, 45, 68, 76 – nejde vždy o týž postřeh). V této situaci mě jako Brňanku poněkud mrzí, že nedovedu identifikovat brněnskou přednášející, jež jediná není jako zdroj podnětů odtajněna. Celou teoretickou část uzavírá shrnutí, kde jsou jasně vymezeny kategorie, jimiž se bude při rozboru hantecu Šebela zabývat: generické maskulinum, sémantické derogace, symbolická anihilace a agismus; ten však myslím s genderem souvisí jen okrajově.

Empirická část je mi tematicky bližší. V první části se vymezuje na základě sekundární literatury sám výraz hantec, který autor, jak i sám uvádí, užívá pro přehlednost i pro starší zaznamenanou fázi existence této mluvy, kdy se výrazem hantec neoznačovala. Sporné je počítat se spojováním hantecu s kriminálními živly (s. 37), i když se to říká. Autor přitom nepracuje s termínem slang (ztotožnit tuto mluvu s argotem ho naštěstí ani nenapadlo), bohužel ani v titulku užitě „dialekt“ se nehodí, spíše už ten „slang“. Oslí můstek vzniká při spojení alternativní komunikační sféry brněnské kultury 60.let 20. století se starou plotnou, šlo o zcela rozdílné society a spojnicí je jen identifikace nové vrstvy k starému zvláštnímu výrazivu.

Soubory výrazových prostředků i sám způsob skupinové komunikace je nutně spojen s dobou, v níž probíhá. Obtížně je možno charakterizovat svět staré plotny podle Nováčka (1929), složité je podle mne i srovnávání jeho materiálu snovým, neboť jeho slovníček, zdánlivě velký, ve skutečnosti ale náhodný, je jen připojen k vážně míněné sociologické studii; také souvislé texty v Brněnské plotně i v časopise Hantýrka jsou neautentické (kabaretní popěvky, stylizované anekdoty, umělá vyprávění); podobný problém je ostatně i u textů nových, kde Šebela správně naznačuje, že jsou autorské – a kde se k jednomu textu hlásí dokonce více autorů (např. k Jak skalili Žanka Husovýho – to ovšem diplomand při svém mládí nemůže vědět a nikdo to nikde nenapsal). Opora o slovníky hantecu pro obě fáze, tedy starý stav kolem r. 1930 a nový po r. 1990, má úskalí i v tom, že jde o čistě laické slovníky, kde je u polysémních výrazů zachycen většinou jen jeden význam a kde samy významy musely být nutně poznamenány metaforikou atd. To ale není ani v lingvistice sdostatek řešeno, tím spíše to nelze ani v náznaku chtít od diplomanda jiného oboru. Podobně těžko mohl postihovat, jakou roli ve slovnících i volbě textů hraje „prodejnost“ vzniklých publikací, která se nesla na vlně nástupu krize (Nováček 1929; není divu, že věc vyšla v edici ON, jejíž další svazek byl o

ňadrech – ten ale byl už dávno z knihoven zcizen), po r. 1990 vlny uvolnění publikačních možností a snahy představit věci, které do té doby žily ve skrytu. Tato vlna již opadla. Nicméně v dalších výkladech diplomní práce poněkud vadí to, že nové texty jsou „překlady“, ev. převyprávění klasických látek do hantecu; autor uvádí v té souvislosti Krčmové připomenutí, že spíš než skutečný hantec ukazují autorovy představy o tom, co by bylo v hantecu, kdyby... S volbou inspirace jdou i výrazy, které v normální komunikaci nemají místo (např. Goldnohárka za Zlatovlásku); s tím ale nemohl diplomand nic udělat. Další problém vzniká tam, kde se do materiálu promítají dobové realie, např.omezený repertoár ženských profesí v prostředí staré plotny – přirozeně je v tom nový materiál jiný, hantec konce 20. století není mluvou spodiny a ženy spojené s kulturní frontou nebyly v 60. letech 20. století už jen služky nebo prostitutky.

Zvolená metoda kvantitativní analýzy, již autor pro potřeby příjemce také vysvětluje, umožňuje vytvářet při rozboru intersubjektivní popis materiálu. Z Nováčka má celkově autor samozřejmě materiálu méně (viz důvody výše), ale správně se ve výkladu i hodnocení sice opírá o konkrétní číselné údaje, dokládané přehledem zaznamenaných výrazů příslušné skupiny, ale významnější ve výkladu jsou jeho proporce. I proto zvlášť zpracovává materiál excerpovaný ze slovníků a materiál z textů, což mohlo dát nějakou zprostředkovanou informaci o tom, co skutečně mělo využití. Do toto se bohužel autorovi promítá i obměna tematiky, tedy věc nikoli přímo jazyková. Matoucí je nárůst sexuálních motivů v nových textech, který podle mne není dán změnou zájmů mluvčích, ale výlučně zánikem tabuizace takových témat v tištěných textech; s tím pak jde ruku v ruce i rozšíření souboru příslušných slov. V r. 1929 jistě byla tato tematika také, což naznačují cenzurované stránky v Hantýrce.

Závěr práce je jednak shrnutím, jednak vyjádřením k hypotézám v úvodě. Konstatuje se, že sexismus je ve sledované mluvě rozbořen materiálu dokázán, zatímco druhá hypotéza není jednoznačně potvrzena; v obou časových vrstvách se znectívají ženy, ale často nikoli v kontinuitě výraziva. V současnosti je slovo ze sledovaného okruhu více, autor ale rozumně netvrdí, že by šlo jen o vývoj; možná je to opravdu i charakterem pramenů, jež nelze bohužel nijak doplnit. Kromě toho se v závěru připomíná důležitý fakt, že hantec není součástí identity všech obyvatel Brna a že je opravdu jen „mužský“. Ženy se s ním ztotožnit nemohou, resp. – jak vím – mohou prvky hantecu užívat, ale nejsou jeho nositelkami.

Práci doprovází obrovský seznam sekundární literatury, autor s ní však v diplomní práci nepracoval. Je to podle mne bolest mnoha nových prací, nejen studentských. Ocenila bych, kdyby byl seznam rozčleněn na zdroje materiálu, na práce, na něž se v textu přímo

odkazuje a na práce související (kde informace pocházejí také z různých databází), bylo by to přehlednější než odlišení zdrojů tištěných a internetových.

Přílohu práce tvoří přehled členění materiálu včetně kvantitativních údajů a přiloženy jsou i tabulky, které nebyly pro vlastní téma práce využity.

Práci pokládám za velmi vhodný podklad pro obhajobu. Navrhuji, aby byla hodnocena jako velmi dobrá, nebyla bych proti hodnocení „výborně“, pokud autor v diskusi vysvětlí, jak se vyrovnával s nerovnoměrností vstupního materiálu, o níž byla v posudku řeč výše.

Zejména by mne zajímalo, kde by bylo možno skutečně hledat důvody jím zaznamenaných proměn repertoáru genderově příznakového lexika, k nimž za 60 let došlo. Jsem totiž přesvědčena, že to není jen věc samého hantecu nebo jeho nositelů.

Brno 10. června 2013.

prof.dr. Marie Krčmová, CSc.

FF MU Brno